

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ «ՆՈՐ ՕՐ»

ԹԻԻ 4

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ
ԱԹԷՆՔԷՆ ԷՆԿԻՒՐԻ

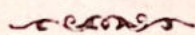
Թարգմն.
Վ Ա Ր Ո Ւ Ն Ա

Հաղինակ
ՊԵՐԴՐԱՆ ՊԱՐԷՅԼ

1 9 2 4

ՏՊԱՐԱՆ «ՆՈՐ ՕՐ» ԱԹԷՆՔ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ
ԱԹԷՆՔԷՆ ԷՆԿԻՒՐԻ

Թարգմն.
Վ. Ա. Ր Ո Ւ Ն Ա.

Հեղինակ
ՊԵՐԴՐԱՆ ՊԱՐԷՅ

1924

ՏՊ. «ՆՈՐ ՕՐ»

ԱԹԷՆՔ

2241

Younger Kung
Zu. 200 1953 report

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ ԱԹԷՆՔԷՆ ԷՆԿԻՐԻ

Թարգմն .
Վ Ա Ր Ո Ւ Ն Ա

Հեղինակ
ՊԵՐԴՐԱՆ ՊԱՐԷՅԼ

— = = o = = —

Ա. ՄԱՍ

ՅՈՆԻՍՏ ՅՈՅՆԵՐԸ

Հոյս ծօրճ, պետական մարդը, զուրկ չէ փոփոխական խառնուածքէ : Իբրեւ յանդուգն մտածող, դրական և յաջող կարգադրող մը, իր երկրին մէջ մասնաւոր տեղ մը ունի և փայլուն կերպով աշխատած է հայրենիքին համար, իրականութեանց գետնին վրայ : Անիկա, յաջաբեւեռքէներու, եւրոպական արժանապատուութիւնը անգոսնելու աստիճան անգլիացի մըն է որ նոյնիսկ եւրոպայի խիղճը կրնար ներկայացնել — եթէ իսկապէս եւրոպական խիղճ մը գոյութիւն ունի — եթէ, հնարքէ կամ հարկադրանքէ մղուած՝ կղզիներու շահը ամէն բանի գերադասած չըլլար : Շատ աւելի ազնիւ պատճառներով, իր դերին աւելի լայն գիտակցութիւնով մը և կացութեան ճշգրիտ գնահատումով մը, անիկայ աւելուած աշխարհին հաւասարակշռութիւնը պիտի կարողանար վերահաստատել : Եթէ ան, պատերազմին նպաստ

Uit de nalatenschap van
Nubar Jessayan (1920-2009)

տակներուն հաւատարիմ մնար, անգոսնելի բոլոր աղէտ-
նիրը խուսափուած պիտի ըլլային և խաղաղութիւնը չի
պիտի տիրէր ծովերու վրայ միայն, որուն տէրն ու տի-
րականը եղած է :

Ֆրանսա հաղուագիւտօրէն կը խանդավառուէր իր
ճառերէն, բայց անոր 1922ի մէկ արտայայտութիւնը
ուղղակի գծաութեան որոմ ցանկիւ համար եղած էր :
Եթէ ան կ'ենթադրէր թէ, Ֆրանսա, Արեւելեան Հարցի
մասին փոխած է այլևս իր կարծիքը, և ոչ թէ Անգլիան,
ան կարծես կը մոռնար իր խօսքերը, գործերն ու գոն-
ֆէրանսները : Թրինակ, ան կը մոռնար 1922ին Մելեդիոս
ն. Պատրիարքին հետ ունեցած մէկ տեսակցութիւնը,
զոր հելլէնական մամուլը ժամանակին իւ մեկնութիւն-
ներուն առարկան ըրաւ :

Ամերիկայէն վերադարձին, այս արժանաւոր կղերա-
կանը, անգլիացի նախարարապետին հետ խօսակցութիւն
մը կ'ունենար, որուն գլխաւոր մէջբերումները հետե-
ւալն է :

«Կ. Պոլսոյ առումէն յետոյ, կ'ըսէր անոր Պ. Լոյս
Ճօրճ, Յունաստանի ճանչցած աղէտներէն ամենախոշորը
Վենիզելոսի կորուստն է : Ան ուզածին պէս կը գործա-
ծէր մեր ամբարներն ու դրամը. բայց այժմ իր բացա-
կայութեան, չեմ գիտեր թէ Յոյները պիտի կրնան մնալ
Փոքր Ասիոյ մէջ» :

Պատրիարքը դիտել կուտար իրեն թէ՛ Պ. Կունա-
րիս, առիթը չը պիտի փախցնէր Աթէնքի մէջ ըսելու
որ, եթէ Յոյները կորսնցնէին Իզմիրը, այդ սխալը հա-
մաձայնականներուն պիտի վերագրուէր :

«Այդ ստախօսութիւն մը պիտի ըլլար, կը պատաս-
խանէր նախարարապետը, քանի որ ես ութ օր առաջ
Քանի մէջ իրեն պարզեցի կացութիւնը : Ես ըսի իրեն որ
ո՛չ Ֆրանսացիները և ո՛չ ալ անգլիացիներն են Յոյները

Իզմիրէն վոնտողները, այլ նոյն ինքն այն քաղաքակա-
նութիւնը, որ յաջորդած է Վենիզելոսի դիւանագիտու-
եան: Շատ կը սիրեմ Յունաստանը, բայց այժմ բան մը
չեմ կրնար ընել անոր համար»:

«Սակայն և այնպէս, կ'ընդդիմախօսէր Մելեդիոս
Ե., կառավարութիւնը կը պնդէ որ այդ հարուածը կու-
կայ միայն Ֆրանսայէն և ոչ թէ Անգլիայէն»:

«Սխալ է այդ, կ'աւելցնէր Լոյս Ծօրճ բարկացած
թոնով մը: Դաշնակիցները յունական շարժումին հան-
դէպ ընդունելիք ընթացի մասին բացարձակապէս համա-
ձայն են: Յունաստան պէտք չէ բան մը սպասէ մեզմէ»:

Հոս փակագիծ մը բանանք, յիշելու համար թէ՝
մինչ Պ. Լոյս Ծօրճ այդ լեզուով կ'արտայայտուէր, ան-
դին Լորա Քըրքըն, ձեռքի տակէն, Կունարիսը դիմադը-
րութեան կը մղէր: Պ. Լոյս Ծօրճ երբ կ'ըսէր թէ Իզ-
միրի դրաւումը յանձնարարուած էր դաշնակից յանձնա-
ժողովի մը կողմէ և ոչ թէ Մեծն-Բրիտանիոյ, նոր բան
մը չէր աւելցնէր, որովհետեւ այդ առաքելութեան յղա-
ցողը Ֆօրէյն Օֆիսն էր: Եւ յետոյ, Յունաստան, իրեն
վստահուած գործին կատարման պայմաններուն չանսա-
լով, երբ Անգլիայ կը կարողանայ աղատել ինքզինքը
ստանձնած յանձառութիւններէն, ինչո՞ւ համար Ֆրանսայ,
որ այդ խնդրին մէջ համեմատաբար նուազ շահագրգռուող
էր, առաւելագոյն պատճառը չունենայ միևնոյն դրու-
թեան մէջ զգալու ինքզինքը:

Հոս պատմական էջ մը կը պարտադրուի, հասկնա-
լու համար թէ ո՞ր թուականէն կ'սկսի երկու դաշնակից-
ներու լաւ յարաբերութեանց խախտումը:

1914ին Անգլիայ Պելճիգայի օգնութեան կը փու-
թար. 1915ին Ֆրանսայ պարտադրուած կը զգար ինք-
զինքը, իր կարգին, զինուորական ոյժեր ուղարկել Արե-
ւելք, պաշտպանելու համար անգլիական վտանգուած

գաղթավայրերը : Ինչ ձեռով ալ ըլլար, Անգլիայ, Կոուին մասնակցելու հարկադրանքին տակն էր, սրովհետեւ մինչեւ որ վերագրաւէր Սուէզի ջրանցքը, Գերմանիան հաստատուած պիտի ըլլար Չանաք-Քալէի նեղուցին վրայ, զոր թուրքերը յանձներ էին իրենց : Հոս վերջիշինք մոռցուած այն իրականութիւնը, ուր երեւան եկաւ գերմանո-թրքական կանխամտածուած դաւադրութիւնը, թէ թրքական առաջին զօրաւաժնին հրամանատարութիւնը, ոց Պոլիս կը գտնուէր, արդէն 1914ի մարտէն ի վեր Լիման Ֆօն Զանտէրսին յանձնուած էր :

Պալքաններու մէջ, երկու պետութիւններ, իրենց աշխարհագրական դիրքի տեսակէտէն, կրնային թշնամի թուրքիոյ հակադրուիլ, Յունաստան և Պուլկարիայ :

Պ. Ասքուիթ նախ մտածեց Պուլկարիոյ մասին և Սօֆիա ուղարկեց Պըքսզըն եղբայրները բանակցութեան համար : Ֆէրտինանտ թագաւորին նախարարները անյաղթ Գերմանիոյ մը հետ գոյացուելիք զինակցութեան առաւելութիւններուն կրթնած, պահանջեցին ամբողջ Մակեդոնիան, իբրեւ նուազագոյն գոհացում : Այն ատեն Պ. Լոյտ Ճօրճ իր ակնարկը Յունաստանի վրայ նետեց, ուր կը գտնուէր Պ. Վենիզէլոս որ տրամադիր կ'երեւէր անսալու իր թելադրութեանց : Այս մտադրութենէն դեռ չատ առաջ, երբ ան Ասքուիթի քապինէին մէջ ռազմամթերյի նախարար էր, Լոնտոնի հելլէն հիւպատոս Պ. Ճօն Սթավրիտիսի պաշտօն կուտար : Երթալ Աթէնք ու զինակցութեան առաջարկներ տանիլ : Այդ առաջարկները այնքան նպաստաւոր էին որ, պահ մը անոնք հոն առեղծուածային նկատուեցան ու հիւպատոսը ձեռքէ ձեռք խլուեցաւ : Խնդիրը պարզապէս ի շահ Յունաստանին թրքական կայսրութեան անդամահատման շուրջ կը դառնար : Լորտ Քիչնէրի տարաբախդ մահէն յետոյ նախարարապետի պաշտօնին բարձրանալով,

իր աջ բազուկը՝ Լորտ Քլրզըն, Վէնիզէլոսի հետ կը վերսկսէր Փոքր-Ասիւյ անկախութեան ծրագրին ուսումնասիրութիւնը։ Յետոյ, տեսակցութեան մը ընթացքին, որուն կը մասնակցէին Բոմանոս՝ Փարիզի հելլէն հիւպատոսը և Պ. Պ. Բիպօ և Լոյտ Ճօրճ, վերջնականապէս կը որոշէին Յունաստանի արեւելեան միսիոնին ժանրամասնութիւնները։ Անգլիայ պատրաստ ունէր զօրաբաժին մը ու Ֆրանսայ նոյնքան մըն ալ պատրաստել յանձն կ'առնէր, նոյն նպատակին համար։

Բայց և այնպէս այս զինակցութիւնը մինչև 1917 գործօն դեր մը չպիտի ունենար և այս անգործութեան պատճառները բաւական ծանօթ են հանրութեան վերատին չկրկնուելու համար։ Վերջի վերջոյ դէպքերն ու իրողութիւնները այնպէս վատ ընթացք մը առին, որ յոյն գաւիւրը ստիպուեցաւ ֆրանսական սուլններու դիմել, պարտադրելու համար իր հայրենակիցներուն որ պատերազմիկ շարքերուն մէջ մտնեն։ Վեց ամիս յետոյ Զարբիօնի ողբերգութենէն վերջ, Կոստանդին թագաւորը գահէն հրաժարելով, Վէնիզէլոս՝ ֆրանսական գումարտակով մը ուժեղացած կրետական զինուորներու պաշտպանութեան տակ, իր նախարարներով Աթէնք կը մտնէր։

Երբ ամէն ինչ պատրաստ էր, Համայնքներու Խորհուրդին մէջ Լոյտ Ճօրճ կը պարզէր իր արեւելեան ծրագիրը։ «Թուրքերը, կ'ըսէր ան, մասնակցելով պատերազմին և իր բնակչութեան հանդէպ անլուռ անգթութիւններ գործած ըլլալով, պետութիւնները հարց տուած էին իրենք իրենց թէ ո՞րն էր այն պետութիւնը որ պիտի կրնար Արեւելքի մէջ անոր յաջորդը ըլլալ։ ու պետութիւնները կը գտնէին որ այդ ոյժը Յունաստանն էր...» Այս պատճառաւ դաշնակիցները յունական կառավարութեան տրամադրութեան տակ դրին իրենց բոլոր

ոյժերը, Ասիոյ մէջ կարգը վերահաստատելու համար» :

Սէվրի դաշնագիրը այս մտքով խմբագրուած էր : 36րդ յօդուածը յոյներուն կարածներ Պոլիսը գրաւել, պայմանով մը սակայն Կոստանդինի Յոյները այս բոլոր բաները իւրացուցին և յիսոյ փութացին ազատուիլ այն պետական մարդէն որ այդ առաւելութիւնները կ'ապահովէր իրենց : Բայց և այնպէս, ամէն հաւանականութեան ի դէմ, հասկցուցին Յոյներուն որ Կ. Պոլիսը գրաւելու որ և է անժամանակ փորձ պատերազմական արարք մը պիտի նկատուէր :

Անգլիայ մտահոգուելու այնքան ալ պատճառ չունէր յունական յպոստիւստանցումէ մը պէպի Կ. Պոլիս, որովհետեւ իր Բարձր Գեմիսէրին հեղինակութիւնը պիտի չեղատուէր այդ պարագային : Դաշնակից զօրամասերու արեւելեան ճակատին վերին հրամանատար՝ Զօր. Ֆրանչէ Տէրրէի անգլիական գնդապետով մը փոխարինումը մեր մամուլին արգար զայրոյթը դրդուեց թէպէտեւ, բայց ասիկա պատճառ մը չէր որ 1922ին դէպի Պոլիս յառաջացող յունական զօրարաժին մը Ֆրանքօ-իտալական ոյժերուն դիմադրութեան հանդիպէր : Բոլոնիոյ, Սանթէմօի և Ճէնովայի, բայց մանաւանդ վերաշինութեան խնդրին մէջ, անգլիական ընթացքին կուտակած քինախնդրութիւնները ապագային շատ ծանր պիտի կշռէին երկու պղգերուն յարաբերութեանց վրայ : Ֆրանսայ, Կոստանդինի պետական հարուածին ու զարմանալի Կալէսցիին թափերական դարձուածքներուն մէջտեղ մնացած, լաւ բան մը կարծեց ընել անկլօթրքական զինադադարի մը իրականացման ընդդիմանալով : Ահա թէ ինչո՞ւ համար Ֆրանքօ-որիտանական տարակածոթիւնները անհաւատալի անհասկացողութենէ կը ծնէին : Ճէնովայի մէջ Լոյս Ճօրճի քաղաքականութիւնը կը ձրգտէր Եւրոպան հաշտեցնել Սովիէթներու հետ, բայց Ա.

րեւելքի մէջ կը կռուէր անոր դէմ՝ իբրեւ թուրքին զինակիցը։ Ֆրանսայ ալ, իր կողմէն, Լէնինի կողմնակիցներու հետ հաշտութեան մը մասին երբէք լսել չէր ուզէր, բայց այս իրողութիւնը չէր արդիւէր զինքը էնկիւրիի մէջ սիրերգութիւն մը սկսելէ։

Եթէ կը գրգռեմ դէպքերու այս անկապակցութիւնը, հպատակս իմ կառավարութեանս ընթացքը քննադատելէ աւելի, յետադային յառաջ եկած չարաբախտ աղէտները մատնանշել ուղեւորուէ։ Այս բացուածքէն, թուրքերը բարոյապէս ուժեղացած, ոտք դրին եւրոպական հողը ուրկէ վնասուեր էին կրկնակ պարտութիւններով։ Պարտեալին այս վրէժը, զոր մեր պետական ժարդիկը անմոռանալի էջերու մէջ այպաներ էին, մինչեւ իր խիղճը անարիւնութիւնէ վարակուած Եւրոպայի պատմութեան նշանակալից մէկ գլուխը պիտի կայմէ։ Երկու դաշնակիցներու միութեան գիծը պիտի գտնուէր պարտութեան սկզբնական ստորագրութենէն յետոյ միայն, զոր Լոզանի դաշնագիրը պիտի յաւերժացնէր։

*
* *

Զկայ աւելի սխալ վերագրում մը քան այն որ՝ էնկիւրիի աղգայնական շարժումը Իզմիրի յունական ցամաքահանումին հետեւանքն եղած ըլլայ։ Գիտնալու համար թէ ինչ բանէ յառաջ եկած է այդ շարժումը, պէտք է աչքէ անցնել հին թերթերու հաւաքածոն, Պոլսոյ ու Ատանայի մէջ քաղուած տեղեկութիւնները և իրազեկ թղթակիցներու հաղորդած մանրամասնութիւնները, ու այն ժամանակ կը հասկցուի թէ ինչպիսի անաղանդային կացութիւն մը կը տիրէր Մեքձաւոր—Արեւելքի մէջ զինադադարէն յետոյ։

Դաշնակից զօրաբաժինները հազիւ թէ Պոլիս, Գոնեա

և Ատալիա հաստատուած՝ արդէն թրքական անկանոն ոյժերու յարձակումներուն կ'ենթարկուէին, յամբողջ Անատոլիոյ ծովեզերքին վրայ, իսկէնտէրունէն սկսեալ մինչեւ Իզմիրի ծոցը :

1919/ի Մարտին կացութիւնը այնքան ձգտուած էր որ, Լոյտ Ճօրճ զայն աններելի կը հռչակէր և այդ զգացումը բաժնել կուտար Պ. Միլլըրանին : Երկու նախարարապետները որոշեցին դարձան մը մտածել այս մասին : Բայց ինչպէ՞ս : Դաշնակից ոյժերը քիչ մը ամէն անկիւն ցրուած էին : Ֆրանսացիները Ուքրանիայ, Պետարապիայ և Ֆիումէ կը գտնուէին, ի դժգոհութիւն իտալացիներուն : Ազգայնականներու և արաբներու Սուրիոյ մէջ մեղի դէմ ստեղծելիք վտանգները կանխատեսելով, ես այն ժամանակ «Տէրէշ» թերթին մէջ յօդուածաշարք մը ստորագրեցի, որուն մէջ կ'ապացուցանէի որ Մազէրբայի շրջանէն աւելի մեր զինուորներուն ներկայութիւնը Ատանայի և Դամասկոսի մէջ շատ օգտակար պիտի ըլլար : Լսուած ըլլալու համար չէի պարծենար, բայց գրաքննուելու պատուին ալ չէի սպասեր : Անգլիացիները շատ աւելի անհրաժեշտօրէն իրենց զօրամասերը Պարսկաստան ու Միջագետք ուղարկեցին, ուր կորդելիք բան մը կար : Իր հելլենական արթունութենէն մղուած Պ. Վենիզելոս ինքզինքը տրամադրեց դաշնակիցները շուարումէ մը դուրս քաշելու համար :

Իզմիրի կողմէն ճնշումով մը նեղուցները ազատելու համար անգլիական նախարարապետին իր ըրած առաջարկը արագօրէն ընդունուեցաւ և Պ. Միլլըրանի կարծիքին դիմուելով ոչ մէկ առարկութեան բաղխեցաւ : Փօշ և Վիլսըն մարալախտներու կարծիքը նպաստաւոր ըլլալով, Գերագոյն խորհուրդը Յ ու ն ա ս տ ա ն ի ն ի ր ա լ ա ս ո լ թ ի լ ն կուտար գրաւել Սիզիկ կղզին և Այտընի մէջտեղ ներկարող տարածութիւնը :

Սկզբունքով այդ գիծը պէտք չէր անցնիլ, Բայց դժուար էր ճշդել այդ սահմանը բանակի մը համար, որուն թշնամին իր ետեւ ունենալով նահանջի անսահման տարածութիւն մը անդադար կզբաղեցնէր զայն իր յարձակումներով։ Կային ուրիշ հասկնալի պատճառներ ալ որով այդ բանակը չարժուժի կը մղէին, օրինակ նահանջող թշնամիին կողմէ Այտըն քաղաքին հրկիզումով և քրիստոնեայ բնակչութեան ջարդով պարտադրուող օգնութեան գործը։ Միջազգային յանձնախումբ մը, որ պաշտօն ունէր տեղւոյն վրայ ստուգել պատասխանատուութիւնները և անպաշտպաններու օգնութեան հասնիլ, գործ մը չտեսնելով 2000 ֆրանք նպաստ տալէ վերջ կը վերադառնար։ Թող չըսեն ասկէ յետոյ որ բան մը չըրին Փոքր-Ասիոյ աղէտեալներուն համար...

Ճիշտը ըսելու համար, ազգայնական շարժումին առաջին պատճառը 30 Հոկտ. 1918-ի զինադադարն էր, որ կոյս վիճակին մէջ կը թողուր թրքական բանակը։ Այս սխալը, որուն պատասխանատուութիւնը անգլիական կառավարութեան վրայ կ'իյնայ, ներկայ և ապագայ աղէտներուն աղբիւրը եղաւ։ Ան զինաթափեց Դերմանիան, քանդելով անոր նաւատորմը. խելքի բերելու համար թուրքերը բաւականացաւ միայն զինաթափել Նեղուցները, ձեռք դնել Պոլսոյ, նաւատորմին, փոստ ու հեռագրատան վրայ և մաս մը ժէճն թիւրքեր Մալթա աքսորել։ Մուտրոսի զինադադարէն մնացած զէնքերովն էր որ թուրքը կրցաւ ընդդիմանալ ֆրանսացիին ու յոյնին և յետոյ 1922-ի Հոկտեմբերին Չանաքի մէջ սպառնալ Հարրինկթընի ոյժերուն։ Առանց այդ սկզբնական սխալին հաւանաբար պէտք ալ չը մնար վենիզէլոսի օժանդակութեան։

Քանի որ, ըստ մարաջախտ Ծօչի տեղեկագրին, 300,000 զինուոր պէտք էր Անատոլուի հրեշը զգետ...

նելու համար, յունական յոթերու դործածութեամբ կամ
ոչ, Մուտրոսի զինադադարը մեռեալ տառ պիտի մնար :
Թ ու ը ք ե ը ր ւ ա յ ն ք ա ն ք ի չ զ ի ն ա թ ա-
փ ու ա ծ է ի ն, որ 1918 ի Ս. պ ը ի լ ի ն ի
վ ի ճ ա կ ի կ' ը լ լ ա յ ի ն հ ի ն դ զ օ ը ա բ ա-
ժ ի ն կ' ե դ ը ո ն ա ց ն ե լ Ե ը ե լ ա ն ի ն ա-
հ ա ն դ ի ն մ է ջ լ ա ն տ ե լ ու հ ա մ ա ը հ ա-
յ ե ը ր : Ի տ ա լ ա ց ի ն ե ը ր, իրենց զաղթային կոիւներու
ընթացքէն ստացած հոտառութեամբը, շատ կանուխ
հասկցան թէ Գոնեայի դրաւումը չարաշուք վախճան մը
պիտի ունենար ու ժամանակին հեռացան : Խոհեմարար,
ծովը իրենց ու թուրքերուն մէջ թողուցին ու քաշուեցան
Երկոտասան կղզիները :

Թէ յունական արշաւանքն է որ ուժեղցուցած է
աղգայնական շարժումը, ոչ ոք պիտի ընդդիմախօսէ,
բայց թէ անոր ծնունդ տուած է՝ այդ սխալ է :

Թուրքերը, տրուած ըլլալով խալիֆայութեան պատ-
շաճութիւնները, նուազ պատճառներ չունէին Սուրիոյ
մէջ կրկին անգամ ոտք դնելու, և նկատի ունենալով
պօլշէվիքներու թելադրութիւնները, պահանջելու նե-
ղուցներու վրայ իրենց տիրապետութիւնը, քան թէ
Յոնիոյ վերստացումը : Այս բոլորը իրենց աչքերուն առ-
ջիւ անբաժանելի ամբողջութիւն մըն էր :

Էնկիւրիի մէջ Աղգային Մեծ Ժողովը կը յայտարա-
րէր որ, առանց իր մասնակցութեան պատրաստուելիք
դաշնագիր մը իր հաւանութեան չը պիտի արժանանար :
Միայնգամայն ան կ'աւելցնէր թէ՝ «աղգայնական նի-
ղակներու ճօճումը ոչ մէկ ատեն Սուլթանին դէմ ըմ-
բոստութիւն մը չի նշանակեր, քանի որ ան, անգլիա-
կան միջամտութեամբ՝ զրկուելով իր անկախութենէն,
իր ճակատագրին տէրը չէ» : Դաշնագիրներուն մէջ ան կը
ճանչնար միայն Մուսթաֆա Բէմալին Չիչերինին հետ

ստորագրածը, որ կը բողոքէր դաշնակիցներուն Պոլսոյ մէջ ներկայութեանը դէմ, որոնց ան կը հասկցնէր թէ՝ «Սովիէթներու Ռուսաստանը կը նկատէ որ Պոսֆորն ու Նեղուցները սեւ ծովու եզերակից պետութիւններուն շահերուն ամբողջութիւնն է» :

1920ի Օգոստոսին, Մուսթաֆա Բէմալ իր բանակներուն ուղղած կոչին մէջ կ'ըսէր թէ՝ մահիկը հողեւարքի մէջ է խաչին պոջև . ան կը հրաւիրէր զանոնք անիծել անդլիայիներն ու ֆրանսացիները և իրենց յոյսը դնել միայն 1920ի թրքո-ռուսական զինակցութեան վերայ . «Պոլշէվիքութիւնը, այս այնքան յարգուած ոյժը, օգնութեան արժանի ձեռք մը կը կարկառէ մեզի և Գերմանիան, որ երբեք յաղթուած չէ, պատրաստ է մեզի օգնելու : Պոլշէվիքները, որոնք մեզ հետ դաշնագիր մը ստորագրած են Մոսկուայի մէջ, միևնոյն ձեւով կտապուած են նաև Գերմանիոյ» : «Ամբողջ Անատոլուի մէջ, կ'ըսէր ան, իւրաքանչիւր 20 տուն մեզ պիտի հայթայթէ զինուոր մը որուն համար որոշուած 30 ոսկին ալ պիտի վճարէ» :

Իւրաքանչիւր բնակիչի վրայ դրուած այս տուրքէն դուրս, էնկիւրի, իր տրամադրութեան տակ 25 միլիօն թրքական ոսկիի գումար մը ունէր, դեռ առանց խօսելու Ռուսիոյ օժանդակութենէն որ համարժէք գումար մը տրամադրեց անոր ոսկեայ ձոյլով : Անատոլուն ութ տարուան պատերազմով սպառած էր և հայերէ կողոպտուած հարստութիւնները մսխուած էին : Թուրքիայ միշտ աղքատ եղած է բայց իր ղեկավարներուն դրամ չէ պակսած երբեք : Միակ երկիրն է ան, որուն տնտեսական վիճակը կախում չունի երկրին արդիւնաբերական ընդհանուր պայմաններէն : Թուրք զիւղացին, որուն վրայ կը ծանրանայ այժմ երկրին ամբողջ բեռը, կը վճարէ սովորութեամբ ու հլութեամբ, անիկայ թէ մորթը և

թէ քակը աժան կը ծախէ: Այնքան ատեն որ գոյութիւն ունենան թրքական պետութիւն մը, հեղահամայնութիւն մը, թնդանօթնիք Չանաք-Քալէի մէջ և դրամատէրներ՝ պատրաստ հայթայթելու պահանջուածը, Արեւելքը չը պիտի ճանչնայ խաղաղութիւնը:

Անթիւ իրողութիւնները կը փաստեն թէ՛ զինադադարի յաջորդային, Արեւելքը պատերազմի տարիներուն տեսքը ունէր, քան թէ խաղաղութեան, և թէ դաշնակիցները զսարման ո և է միջոցի տէր չէին: Իզմիրի և Պրուսայի Յոյներու կողմէն գրաւումէն յետոյ է որ Պոլիսը իր բնականոն կեանքը վերստացաւ: Մինչ անոնք արիւնով ու կրակով կ'ուերէին Կիլիկիան, իրենց փրփրականոր կը հաստատուէր Փարիզի մէջ ուր լաւ ընդունելութիւն կը գտնէր: Նախ դգոյշ ու գաղտնապահ, ան անպատկառ կը դառնար Կոստանդինի Աթէնք վերադարձով. Յրանքլէն Պուլյօնի էնկիւրիի առաքելութիւնով ան յաղթանակը տարաւ: Այդ թուականէն սկսեալ, անոնք պահանջեցին յունական բանակին հեռացումը՝ միակ պատճառը իրենց մտավախութեան: Ստանալով Սէվրի դաշնագրին վերաքննութիւնը, պահանջեցին Պրէսկ-Լէզովօքի դաշնագրին ճանաչումը. Յոյներէն կը պահանջէին Իզմիրն ու Էտիրէն, իսկ դաշնակիցներէն քաբիթիւլասիօններու ջնջումը:

Կը տեսնուի ուրիմն այս իրողութիւններէն, որ եթէ դաշնակիցները չուզէին ընկրկիլ ամբողջ գծին վրայ, ստիպուած պիտի ըլլային նոր ոյժերով խելքի բերել թուրքիան: Բայց դժբախտութիւնը հոն էր. սակայն որ, Անգլիան չատ քիչ տրամադրուած էր վերջին մտքին: Յունական առաջին աղէտէն յետոյ, Լոնտոնի քապիւնէն, թէպէտև քիչ մը ուշ, որոշեց իր հաշուոյն շարունակել այն շարժումը զոր անխոհմարար յունական ոյժերուն վստահուած էր: Անգլիայ ոտքի հանեց իր տրէթնօտները և կոչ ըրաւ իր գաղթավայրերուն: Յրանաական քապիւնէն

նպատակադարձար համարեց յաղթականին թագուկներուն մէջ նետել Թրանքէն-Պուլոնը որ շատ աւելի լաւ կը ճանչնար թուրքերունը։ Աֆիոն-Գարահիսարի յաղթանակէն յետոյ Թրանքէն-Պուլոնը յաջո թուրքերուն իրեն ճարպիկ թանազնաց մը գուրս եկաւ և անոնք այդ թուականէն յետոյ այլևս պէտք ալ չունեցան ֆրանսացի միջնորդի մը ներկայութեան։

*
* *

1921ին Յունաստանի համար սկսաւ յուսախաբութեան շրջան մը։ Ամբողջ աշխարհի վրայ տիրող ընդհանուր հնչնունքէն զատ, այս երկիրը, պատերազմի մըն ալ ծանր բեռը կրելու մտատանջութիւնը ունէր։ Անգուլթ ճակատագիր մը ուզեց որ ան ճանչնայ բոլոր դժբախտութիւնները, զոր ուզեց խուսափիլ, երբ իր թագաւորին ազդեցութեան տակ՝ իր սերպիական դինակցին հանդէպ ունեցած պարտականութիւններուն մէջ կը թերանար։ Բայց և այնպէս, Վենիզէլոսի վերադարձը, հակառակ ամէն բանի, իրեն պիտի ապահովէր հատարակաց յաղթանակը։ Այս յաղթութիւնէն անգին առաւելութիւններ կը քաղէր ան և այդ պատառը չափաբանց դիւրամարտ պիտի ըլլար, տրուած ըլլալով որ գրեթէ ոչինչով պիտի շահէր զայն։ Սէվրի դաշնագիրը, սպասուած ամէն սահմանէ աւելի, պիտի իրականացնէր յունա-բիւզանդական երազը, որով տողորուած է յունական բոլոր քաղաքականութիւնը։ Թրակիոյ գրաւումով, ալ աւելի կը մօտենար Այա-Սօֆիային, իսկ Յոնիոյ գրաւումը իր առջև կը բանար Փոքր-Ասիոյ հորիզոնները։ 1920ին թագաւորութիւնը իր տրամաւորութեան տակ (անեղծ) բանակ մը ունէր, Պալքանեան պատերազմէն հազրւ թէ ազատուած, ուր ան ճերմակերես գուրս էր եկած Դաշնակից-

ներու շնորհիւ: Տնտեսական վիճակը նախանձելի դրու-
թեան մէջ էր. Հոկտեմբերին, ստէրլինը՝ 37 տրախմի 50
լէքտա կարժէր, ֆրանքը՝ 63 լէքտա. բայց տարի մը
յետոյ ֆրանքը՝ 3 տրախմի 20 լէքտա էր իսկ ստէրլինը
165 տրախմի:

Նոյեմբերի ընտրութիւնները կասեցուցին այս յա-
ռաջ դիմութիւնը: Ժողովրդական քուէարկութիւն մը թա-
ւալ գլոր կը շրջէր Վենիզէլոսի իշխանութիւնը հաւա-
նաբար Ալիքսանտրոս թագաւորին առանց գիպուածական
մահին, գործերը տարբեր ընթացք ստանային: Ժամանակը
կարծուածէն շատ աւելի նպատակաշարմար էր «հարա-
զատ» թագաւորը կանչելու համար. Կոստանդին կը ձգէր
Զուիցերիոյ հիւրընկալ լիւնները և ովսանաներու տա-
րափի մը տակ կը մտնէր Յունաստան:

Բայց և այնպէս Պրիանի Նոյեմբեր 20ի յուշագիրը
կ'ազդարարէր որ՝ անբաղձելի թագաւորին վերահաստա-
տումը պիտի խախտէր Յունաստանի և Դաշնակիցներու
սերտ յարաբերութիւնները: Պարագան թէպէտև վրդովիչ
էր, բայց Կունարիս խուլ ձեւացաւ և ազդարարութիւնը
անցաւ աննշմար: Մնաց որ արդէն, այդ օրերուն, այնքան
ալ չէին մտահոգուէր դաշնակիցներու աջակցութեան դըր-
կումէն, քանի որ տիրող կարծիքը այն էր թէ «Պալքան-
ներու Արծիւը» Յունաստանի բոլոր խնդիրները պիտի
լուծէր իր հեղինակութեամբը: Ան վերջ մը պիտի դնէր
Վենիզէլիստական ճնշումին ու ժողովուրդին պիտի տար
«ինքնատնօրինութիւն» (ափոգէլիս), այսինքն ազգը իր
իսկ ձեռքով ու կամքով պիտի տնօրինէր իր բախտը:

Երկրին մէջ գոյութիւն ունէր անկեղծ գերմանասէր
մը և ատիկայ Սօփիա թագուհիին հըռ ամուսինն էր.
յետոյ կուգային, Պալարսցիներէ սերող Պ. Շէրայէ,
քանի մը սպաներ և Տումանիսի փեսան:

Մուսթաֆա Բէմալ: Մուտրոսի ղինադադարին խնա-

յաճ բանակները իր շուրջը հաւաքելով էնկիւրին իր գործունէութեան կեդրոնը կը դարձնէր: Պայմանները օգնելով իրեն, անիկայ իսկապէս անվիճելի զօրութիւն մը կը ներկայացնէր, գրեթէ Յունաստանին համահաւասար և քիչ մըն ալ աւելի: Իթիհատիժէրրաքըկուսակցութիւնը ազգայնական պիտակին տակ վերակենդանացնելէ յետոյ — առանց սակայն անոր աշքառու ղեկավարները չեզոքացնելու, ինչպէս Թալէադէ, էնվէր, Պէհատէտտին-Շաքիր — անիկայ կը կասեցնէր Զօր. Բարուլասի յառաջխաղացումը, կը բանակցէր Պուլշէվիքներուն հետ, յարաբերութիւն կը պահէր ասիական անգլիատեաց տարրերու հետ և կը վերստանար Կիլիկիոյ բերրի տափաստանները: Եւ իսկապէս արդար պարծանքով մ'ընէր որ կ'ըսէր Ազգային Մեծ Ժողովին առջև ի էնկիւրի. «Կը թեւակոխենք նոր տարիի մը մէջ աւելի զօրաւոր քան երբէք և մեր առջև կը բացուի ապահով ապագայի մը հեռանկարը: Ռուսիոյ և Թրանսայի հետ կնքուած դաշնագիրերու շնորհիւ Սէվրի դաշնագիրը երբէք չը պիտի իրագործուի: Գրաւուած հողամասերու մայր երկրին վերադարձը մեր ցանկութիւններուն նպատակակէտն է»:

Յայնքը կարծեցին որ Բարուլաս: պիտի պարզէր կացութիւնը, քէմալական ոյժերը արապօրէն ջախջախելով և Լերոսկան կատարուած իրողութեան մը առջև պիտի դնէր: Կունարիս Մարտի բարեյաջող յարձակողականէն յետոյ կը մերժէր այլևս. Դաշնակիցներու միջնորդութեան առաջարկը ու կ'աւելցնէր որ զէնքը միայն պիտի լուծէ խնդիրը: Բայց Սաքարիայի չարագուշակ պարտութենէն յետոյ անգրադարձաւ միայն, որ վէճը դիւանագիտական ճամբով պիտի հարգուէր: Վենիզէլսս Փարիզէն ձեռքի տակէ կը հասկցնէր որ դիմադրութեան որ և է փորձ անօգուտ է և թէ պէտք է ամփոփուիլ նեղ տարածութեան մը վրայ զոր Սէվրի դաշնագիրը հախստե-

առժ էր: Եւ Կունարիս փոխն ի փոխ տեսնուեցաւ Լոն-
տոն, Բարիզ և Հռոմ, այս անգամ իր շրթունքներուն
վրայ գիջող առաջարկներ պատգնելով:

Մինչ Եւրոպայի մէջ համոզելու ձեւերով կ'արտա-
յայտուէր, անդին, Յունաստանի մէջ, ուղղակի կը պար-
տադրէր ինքզինքը: Այս եղեռնաբաղդ «քոմադարիստ»
(կուսակցապետ) յունական տարեգրութեանց մէջ բացա-
ռիկ տեղ մը պիտի գրաւէ: Կը վստահեցնեն որ, անկիայ
Կոստանդինի օրով ամենալայն առանձնաշնորհումները
վայելեց և եղաւ նախարար մը ըստ իր սրտին, կազմա-
կերպեց վարձկան զինուորներու կասկածելի լէզէոն մը
որ սարսափ կը պատգնէր իր չորս կողմը, և իր իշխա-
նութիւնը տարածեց նոյնիսկ արքայական տունէն ներս
ուր նմանապէս համանման քլիք մը կազմակերպած էր:
1915ին, Կոստանդինը, իրեն յանձնած էր երկրին իշխա-
նութիւնը, 1917ին, մէկդի չարտուած դաշնակիցներու
կողմէ, 1920ին դարձեալ ջուրին երեսը կ'ելլէր:

Կունարիս (ոյեմ. 1) ընտրութեանց արդիւնքին
տալով իր հասկցած մեկնութիւնը, կարծեց որ ժողովր-
դական հանրաքուէն իրեն կը յանձնէր երկրին իշխանու-
թիւնը: Կը մտար սակայն իր քաղաքական թշնամիները,
որոնց հետ կերպով մը պէտք էր իր հաշիւը մաքրել.
այս մտադրութեամբ ան զինեց սիլոդոսներու անդամները
որոնք թագաւորին պաշտպան տիտղոսին կ'ուղէին ար-
ժանանալ և մէկ հարուածով ազատուելու համար վհնի-
ղէլոսի հաւաքական վերադարձի մը մղձաւանջէն, ան
քրքրեց Պելոպոնէզի և ցամաքային Յունաստանի քինա-
խնդրութիւնը դէպի կրետացի դիւանագէտը, ու մանա-
ւանդ վերարժարծեց օտարատեսցութեան քնացող կիր-
քերը ժողովուրդին մէջ: Այս աշխատութեան համար
պատճառներն ալ չէին սրկուեր. իր ամբաստանութեանց
պատրուակ կը ծառայեցնէր անդադրում զինուորահաւա-

քումները, ըմբոստներու ընտանիքներուն աքսորը, դասալիքներու ու աւանդական «քլէֆդէս»ներու դէմ իրրեթէ չափազանցուած հետապնդումները: Իժբախտութիւնը հոն էր որ, Վենիզելոս, նուազագոյն չափի վերածելու համար ընդդիմութիւնը, նպատակայարմար համարած էր այդ միջոցներուն կիրառումը: Եւ եթէ այդ զսպողական գործողութեանց մէջ քիչ մը ծայրայեղութեան դիմուեցաւ, այդ սխալը պէտք է վերագրուի իր այն գործակալներուն, որոնք, մինչ Պ. Վենիզելոս Բարիդի և Լոնտոնի պանդոկներուն մէկ անկիւնը Յունաստանի համար կ'աշխատէր, չի գիտցան թաքդ դնել իրենց գործերուն մէջ:

Թագաւորին վերադարձը տակն ու վրայ շրջեց դերերը: Երեկուան կեղեքողները քաւութեան նոխազներ հանդիսացան. Վենիզելիստները հետապնդուեցան, բանաւարկուեցան ու սպանուեցան. կարգ մը թերթեր խաբանուեցան ու ինչքերը գրաւուեցան: Բարիդի մէջ Վենիզելոս՝ և Աթէնքի մէջ Գունտուրիօդիս մահափորձի ենթարկուեցան ու ոճրագործները երբէք չը հետապնդուեցան: Բռնակալ տիտղոսին աւելցուցին դաւաճան ածանցումը, հետեւեալ երեք ամբաստանութիւններու վրայ հիմնուելով.

Փորձած ըլլալու համար պարտադրել ինքզինքը, տար սուիններու վրայ յենուած,

Վարկարեկած ըլլալու համար պետութիւնը անարգած ու անպատուած թագաւորութիւնը,

Վերջապէս վերածած ըլլալու համար Յունաստանը սրշտպանեալ երկրի մը:

Պէտք է հին ժամանակներու կրօնական պատմութեան բարձրանալ տեսնելու համար ոճրագործային այս սպաննութեանց համանման մէկ պատկերին: Ահա այս քուրը փոթորկեցին ամբողջ յունական ազգը մինչև

1922ի Նոյեմբերի վերջը, ուր նախադարձական ամբողջ
կազմը կախաղան առաջնորդուեցաւ: Թագաւորը սրտէն
զարնուած, երկար չը ստկաց այս հարուածին ու այժմու
իրականութիւնը կարծել կուտայ որ կուտակցութեանց
բէժիմը սխալ քայլ մը պիտի առնէ կուտիի գլխակներուն
վրայ:

Բ. ՄԱՍ

ԹՐԺՕ-ՊՈԼՇԵՎԻԿ ԴԻԻԱՆԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

ՅԱԶՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Մարտ ամսուան սկիզբները, դաշնակիցները, թէեւ զբաղուած վերաշինութեանց հարցով, կ'ուսումնասիրէին ծրագիր մը որ՝ Փոքր Ասիոյ քրիստոնեաներուն առաւելագոյն ապահովութիւն մը պիտի երաշխաւորէր: Խնդիրը բաւական փափուկ ու դժուար էր, որովհետեւ առաջարկը ինպատար քրիստոնեաներու ինքնավարութիւն մը կը նախատեսէր: Թուրքերը կ'ըսէին թէ՛ պատրաստ են այդպիսի պայմանագրութեան մը տակ ստորագրելու, պայմանաւ սակայն որ այդ քայլը չի վտանգէ իրենց վեհապետական իրաւունքները: Ընդհակառակը Յոյները զիրենք Իզմիրէն հեռացնող որեւիցէ առաջարկի մը մասին չէին ուզեր լռել և կը մերժէին «իրաւագրկուած» իրենց եղբայրները բնական թշնամիին ձեռքը յանձնել, նոյնի կ'երաշխաւորութիւններով:

Յոյները, տակաւ առ տակաւ կորսնցնելով յաղթանակի յոյսերը, դիմադրութիւնը աւելի լաւ կազմակերպելու կ'աշխատէին: Կունարիա ճառի մը մէջ կ'ըսէր. «մին-

չեւ որ չխմանանք դաշնակիցներու մեզի հանդէպ բռնե-
լիք որոշ դիրքը, պարտաւոր ենք մեր կռուող ոյժերը
աւելցնել: Փետրուարին երկու դասեր զէնքի տակ կան-
չուեցան և միևնոյն ժամանակ սպաներու ջոկատ մը
Իզմիր կը ժամանէր, կազմակերպելու համար տեղական
միլիա զօրախումբերը: Իզմիրի դեմոգրիստստոմոսի կող-
մէ գործունէութեան ընդարձակ ծրագիր մը պատրաս-
տուած էր, որ ժողովուրդը հաւանական յարձակողակա-
նէ մը պաշտպանելու կը միտէր: 1915-ի հայկական ջար-
դերը բաւական թարմ էին յիշողութիւններու մէջ, որ-
պէսզի Իզմիրի հովիւը ահազանգը չը հնչեցնէր: Իզմիրի
թեմերու ներկայացուցիչներուն, կը յայտարարէր ժողո-
վի մը մէջ, «Այն միջոցները զոր մենք այստեղ որոշե-
ցինք, մեզ կը պարտադրուին ներկայ պայմաններու ճա-
կատագրականութեամբ: Նախ պիտի կազմակերպենք փրո-
փականտի յանձնախումբ մը, բաղկացած քաղաքիս ընտ-
րանիէն, լուսարանելու համար Եւրոպայի հանրային կար-
ծիքը եւ մեր փաստարկութիւնները տանելու Ազգերու
Դաշնակցութեան և պետութեանց խորհրդարաններուն:
Բոլոր առու բնակչութիւնը զէնքի տակ պիտի կանչուի
17էն 50 տարեկան, անոնք օրուան չորս ժամը, զինուո-
րական մարզանքի պիտի յատկացնեն առաւօտեան և ե-
րեկոյեան, բանակին կողմանէ մեր տրամադրութեան
տակ դրուելիք զինուորականներու հսկողութեամբ: Պա-
հանջուած պարագային, անոնք պիտի ստանձնէին եր-
կաթուղիներու, կամուրջներու, ռազմամթերքի հսկողու-
թիւնը և հետախուզութիւններ պիտի կատարեն թշնամի
հողի վրայ: Այս միջոցները պիտի ներշնչուին այն գոր-
ծողութենէն, որ ժամանակին կիրառուեցաւ Մորէայի
թերակղզիին մէջ, ուր զինուած հրոստախումբեր նախ
կ'զբաղեցնէին թրքական ոյժերը եւ յետոյ կ'իջեցնէին
մահացու հարուածը: Այս պատերազմը, պիտի տեւէ

այնքան ծամանակ որ պէտք է: Մտածած ենք նոյնիսկ
զայն երկարօրէն չարունակելու միջոցներուն վրայ: Պի-
տի հաստատուի պատերազմական տուրք մը բոլորին հա-
մար՝ իւրաքանչիւրին հարստութեան 50/10 համեմատու-
թեամբ, նոյնիսկ աղքատներն ալ պիտի ենթարկուին այդ
պարտականութեան: Մեծահարուստները աւելի ծանր
տուրքեր պիտի վճարեն: Եկեղեցիները առաջին օրինակը
պիտի տան դրամի վերածելով իրենց բոլոր թանկարժէք
սպասները ու իրեղէնները, իմ կղերական կազմս կառա-
վարութեան պիտի բերէ իր կարելի աշխատակցութիւնը,
յաջողցնելու համար ազգային փրկութեան այս գործը»:

Ասիկա անուղղակի պատասխան մըն էր Մուսթաֆա
Քեմալին, որ 20 տունէն կը պահանջէր զինուոր մը եւ
իւրաքանչիւր կառուղին համար ալ 30 թրքական հնչուն
սակի: Անդոհանքի շեշտ մը կար սակայն այդ յուսահատ
կոչին մէջ, որ միայնգամայն բաղմահազար հոտի մը ըս-
պառնացող վտանգը կը մատնանշէր . . .

* * *

Մինչեւ որ Արեւմուտքը այս կամ այն ձևով ըսէ իր
վերջին խօսքը, Յոյները կ'սպասէին, զրկուած՝ թշնա-
միին օր ըստ օրէ աճող դիմադրութիւնը չեղօքացնելու
զօրութենէն: Մաշումը բարոյական չէր, այլ անտեսա-
կան: 1922ի Փետրուարին Յունաստան հինգերորդ մի-
լիարին հասած էր իր ծախքերուն մէջ: Թուրքերը, օգ-
տուելով այս պարագայէն, իրենց ակնարկը կը դարձնէին
բարոյական աջակցութեանց վրայ, որ ամէն կողմէ կը
վազէր ու կը գտնէր զիրենք, բայց մանաւանդ Ռու-
սաստանէն, որ ցարական կարգերու անհետացումով մաս-
նաւոր խանդավառութեամբ կը սիրաբանէր Թուրքիոյ հետ:
Պրէսդ—Լիդօվսքի դաշնագիրը կամ բողջացուէր 1921

Մարտի համաձայնագրով, որով Լեւսիա յանձնառու կըլ-
լար համախորհուրդ գործել թուրքերուն հետ, դաշնա-
կիցներու եւ անոնց միջեւ տեղի ունենալիք յետագայ
բոլոր բանակցութիւններուն ընթացքին: Մուարուի զինա-
դադարին յաջորդող ա խնդրուն իսկ, թուրքերը ոտք կը
դնէին եւրոպական զանազան մայրաքաղաքներու վրայ
եւ լայն փրփաւահանութիւն մը կ'սկսէին: Բարիզի մէջ կ'աշ-
խատէին Ֆրանսան Անգլիոյ դէմ լարելու: Հոռմի մէջ
զնորապետ էտիպ երիտասարդ թիւնիզցիներու կիրքերը
կը դրդուէր ֆրանսայի դէմ: «Ճնշուած ժողովուրդներ»ու
չիկան, զոր ան Իտալիոյ մէջ հիմնած էր, լաւ հող կը
գտնէր այդ երկրին ամէն կողմը:

Թուրքերը ֆրանսայի կը պարտէին Սէվոի դաշնագ-
րին վերաքննութիւնն ու կիլիկիան նուէրը, բայց այդ
քաները չուտ մոռցուեցան: Ու գտնուեցան թերթեր ո-
րոնք ֆրանսայի մէկ ծայրէն միւսը «բարի թուրք»ին ա-
ռուելութիւններէն ու առաքինութիւններէն սխալն ճա-
ռել: Ֆրանսական հանրային կարծիքը երբեք չիմացաւ
այն ստոր ու դայթակալի մեքենայութիւնները, որոնք
կը լարուէին դիւանագիտական դորձակատարներու ամ-
բարիչ աւարքներովը եւ որոնց մէկ անկիւնը վերցնելու
է վարագոյրը պատռելու քաջութիւնը մի ոմն զնորապետ
Պրէմօնը ունեցաւ:

*
* *

Թուրքերը իրենց յաջողութիւնը փրփաւականտէն ա-
ւելի յունական թիւրատես քաղաքականութեան կը պարս-
տին: Նոյեմբեր 20ի յուշագրէն յետոյ, Վենիզելոս նա-
խադգալով աղէտը, ձեռնարկեց կաղմակերպութեան մը
որ աստիճան մը պիտի կրնար Աթէնքի սխալ քաղաքակ-
նութիւնը փոխարինել: Խնդիրը կը կայանար Օրթոտոքս

եւ Անկլիքան եկեղեցիներու հաւանական միութեան մըն շուրջ: Բանակցութիւնները պահ մը այնքան բարեյաջող ընթացք առին որ, Սթէնքի կառավարութիւնը, պարտութենէն մտահոգ, խաչաձեող քայլերու դիմեց եւ դորձը ձախողութեամբ պակուեցաւ: Բիւզանդական կայսրութիւնը երբ վաւերացի մէջ էր, Բալէօլոկ կայսրը միեւնոյ քայլին դիմած էր, Ֆլորանսի եկեղեցիին հետ համաձայնելու համար, լայց ան ալ ձախողեր էր:

* * *

«Բաղրիս» օրաթերթը, առաւօտ մը զգայացունց հրատարակութիւններ կը հրամցնէր յաթինական հասարակութեան: Վենիզելիստ օրկանը կը յայտարարէր որ թատերական հարուած մը կը պատրաստուէր Փոքր-Ասիոյ մէջ, ըստ որում, Իզմիրի Ազգային Պաշտպանութեան Կօմիտէն կ'առաջադրուէր ծրագրուած պայքարին ղեկավարութիւնը քաղաքական յայտնի անձնաւորութեան մը յանձնել:

Քաղաքական այդ անձնաւորութիւնը Վենիզելոսը պիտի ըլլար, որ իր ձեռքին մէջ կեդրոնացնելով Յոնիոյ ամբողջ իշխանութիւնը, պիտի ապստամբեր Սթէնքի դէմ ու չը պիտի ճանչնար այլեւս անոր վեհապետութիւնը: Յոյները այս կերպով կը կարծէին անջատուիլ Կոստանդինի քաղաքականութենէն եւ միեւնոյն հարուածով հրապարակ իջեցնել դարձեալ այն պետական, մարդը, որ դաշնակիցներուն քով ահագին վարկ ունէր, նա մանաւանդ անգլիական շրջանակներու ծոցը: Հաշտեցնելով Յունաստանը Եւրոպայի հետ, կը կարծէին Փոքր Համաձայնութիւնը անուղղակիօրէն փոքրասիական կռուին մասնակից ընել: Վենիզելոս, ստանձնելով այդ պաշտօնը, Փոքր-Ասիոյ քրիստոնէութեան, կամ աւելի ճիշտ Յոնիոյ Յոյներուն, քաղաքական ու ազգային ցանկութիւնները

պիտի ամփոփէր ծրագրի մը մէջ, որուն գործադրութիւնը սկսուած պայքարին կէտ նպատակը պիտի ըլլար: Կը տեսնուի ուրեմն որ Անատոլիոյ մէջ Մոսթաֆա Քէմալի Աղգային Ուխտին կը հակադրուէր Յոնիոյ պահանջները:

Այս էր իրերու դրութիւնը, երբ օր մը, եւրոպական թղթատարը Աթէնք կը բերէր դաշնակիցներուն մէկ նոր որոշումը, որուն համաձայն, պատերազմիկ երկու կողմերը յառաջիկայ խորհրդաժողովի մը պիտի հրաւիրուէին, կարգադրելու համար Արեւելեան-Հարցը: Այդ բանակցութեանց համար պայման կը դրուէր, ամբողջ Փոքր-Ասիոյ հելլենական բանակին մոզմէ պարպումը եւ Թրակիոյ մէջ նոր սահմանագծում մը: Այս յայտարարութիւնը պայթեցիկի մը ազդեցութիւնը թողուց հանրային կարծիքին վրայ և բացաւ բանակով մը կուսակցական մամուլին մէջ: Շատ ծանր էին պայմանները: Թրքական վեհապետութիւնը ամբողջ Փոքր-Ասիոյ մէջ կը վերահաստատուէր, սկսած Միջերկրական և Սեւ ծովէն մինչեւ Անդրկովկաս, Պարսկաստան ու Միջագետք: Պրէսդ Լիդովսքի դաշնագրին նուիրագործումն էր այս:

Մարտ 26ի որոշումը պատերազմիկ երկու կողմերու համար ալ կառաջարկէր, փոխադարձաբար, 10ական քիլօմէթր ետ քաշել իրենց բանակները այժմեան դիրքերէն: Այս զինադադարը նմանապէս կը թելադրէր երեք ամիս սրէէ գործողութեան չը ձեռնարկել մինչեւ որ հաշտութեան ընդհանուր գիծերը որոշուէին: Նեղուցները միջադգային ոստիկանութեան մը հսկողութեան տակ կը մտնէին բայց Կէլիպոլուի թերակղզին կը մնար Յոյներուն, որոնք թէպէտեւ կը կորսնցնէին Իզմիրը բայց կը պահէին Էսիրնէն:

Ի մի բան յուշագրին բոլոր կէտերը ուրիշ բան չէին ընէր, բայց եթէ ոչ հաստատել, 1921 Փետրուարի Լոնտոնի խորհուրդաժողովին որոշումները, որոնց համաձայն՝

1. Փոքր-Ասիան պէտք էր պարպուէր Կոստանդինի բանակներէն :

1. Պիտի կազմուէր ոստիկանութիւն մը, բաղկացած բնիկ տարրերէ՝ դաշնակից հրամանատարներու ղեկավարութեան տակ :

Բայց եւ այնպէս հասկացողութեան այս եզրը, թուրքերու տեսակէտով, կը պարունակէր, վիճելի կէտ մը՝ այն՝ որ Իզմիրի համար դաշնակիցներու կողմէ քրիստոնեայ նահանգապետ մը պիտի նշանակուէր :

Մարտ 26ի որոշումը, երազի մը վախճանն էր: Յոյները ուղղակի կը բորբոքէին զայն լսելով: Պ. Սթրատոս դաշնակիցներու այդ որոշումը անպորժադրելի և անընդունելի կը համարէր. «Եթէ, կ'ըսէր ան, որ և է տեղ այն կարծիքը կը տիրէ թէ՝ Յունաստան դաշնակիցներու շահերուն ծառայելու համար անոնց կողքին դրուած է, այդ կարծիքը, ըստ մեզի, սխալ դադափարի մը վրայ կը կրթնի»:

«Յունաստան կռուին մասնակցեցաւ պատերազմին ընդհանուր շահերուն համար և այն չափով որ ան նպաստաւորութիւն իր վերականգման գործին մէջ: Խնդիրը այնպէս դնելով, պէտք է վիճաբանութեան ենթարկել թէ մենք պէտք ենք վարձատրուիլ դաշնակիցներուն մեր մատուցած ծառայութեանց համար: Յունաստան երբ և իցէ մտքէն չէ անցուցած վարձկան ուժերու դերը ստանձնելու»:

Ապրիլ 3ի նիստին, Թրակիոյ Երեսփոխան Պ. Գոստանդօբուլոս, պատասխանելով Պ. Կունարիսին այն գանդատներուն, որոնք արտասահմանեան աննպաստ փրփականոր վենիզելիստականներուն կը վերագրէին, հետեւեալ հարցումը ուղղեց անոր.

— Կը հարցնեմ քապիսէի պետին թէ արդեօք մենք դաշնակիցներու մաս կը կազմենք: Եթէ այո, թող ան

մեզ պատասխանէ թէ ինչո՞ւ անոնք մեզ կը պարտադրեն պարպումի զոհողութիւնը, եթէ ոչ, թող բացատրէ խնդումին պատճառները:

Կունարիս կը լռէ:

— Անգամ մը ևս կը կրկնեմ հարցումս, թող ինձ պատասխանէ այս կետին վրայ:

Աղմուկ ու բողոք արքայական աթոռներէն: Անոնցմէ մին կը պոռար. «Ձեր հարցումը նստատակ ունի միայն հաստատուած դոյաւիճակը խանգարելու ուրիշ ոչինչ»:

— Ձեմ հասկնար այս աղմուկը, դիտել կուտայ բանախօսը, այսքան պարզ խնդրի մը համար: Ինչ գէշ բան կը գտնէք իմ այս ցանկութեան մէջ, որ կ'ուզէ դաշնակիցներուն կրկին անգամ մօտենալ:

— Ինչ որ կուզէք դուք, մենք դիտենք զայն: Դուք պետական հարուած մը կը փափաքիք, ձեր թիրախը թագաւորն է կը բացաքանչէ մեծամասնութիւնը:

— Ես կը կարծեմ, կը յարէ երեսփոխանը, որ թագաւորէն աւելի վեր, խմբակցութիւններէն աւելի բարձր կը սաւառնի հելլէնական անբլծ գաղափարը: Աշխարհիս վրայ ազատութիւնէն աւելի թանկագին բան գոյութիւն չունի:

— Թագաւորը, դիտել կուտայ Սելանիկի երեսփոխան մը, մեզի համար պատուի խնդիր է:

— Էաւ, քանի որ դուք այդպէս կը մեկնէք, պէտք է՝ ուրեմն կարծել թէ Յունաստանը թագաւորին դերադասելով ո՞՞ր մը գործած կ'ըլլամ:

Բոլորը մէկ կը պոռան. «Դուք կը բաժնէք Յունաստանը»: Աղմուկը այնքան կը սաստկանայ որ երեսփոխանը ընդհանուր ժխտի մը և սպառնալիքներու մէջ կը հեռանայ սրահէն: Թրակիոյ երեսփոխանները օգնութեան կը հասնին իրեն և բուռնօրէն կը բողոքեն:

— Լռեցէք սրիկաներ . . . անկցին չարափործները,

կը պոռայ տիկին մը ունկընդիրներու նստարանէն: (Յուշ նաստանի մէջ հազուադիւտ չէ տեսնել՝ հասարակութիւնը յաճախ Ազգային խորհուրդին վիճաբանութեանց մասնակցի, երեսփոխանները սուլէ եւ քալելու ժամանակ հրմշտկէ զանոնք:)

Ըստ այս տեսարանին, կարելի է դատել թէ ինչ կըրնայ ըլլալ Կոստանդինի խորհրդարանը կամ անոր մէկ վիճաբանութիւնը արտաքին քաղաքականութեան վրայ:

Սկզբունքով, Կոնստանդին, դժուարահաղորդ, դադանի նկատած հարցումներուն չէր պատասխանէր: Չէր պատասխանած նաեւ Մարտ 26 ի յուշագրին ինչպէս եւ Պրիանի ազդարարագրին: Լռութիւնը իր սիրական լուսաւորէն մին էր, զոր կը գործածէր քնացնելու եւ յուսահատեցնելու համար իր թշնամիները: Իշխանութեան գլուխ անցնելէն իվեր իրեն ուղղուած բոլոր հարցապնդումներուն, ի մասին իր արտաքին քաղաքականութեան ան կը հակադրէր իր ողիմպիական հանդարտ անտարբերութիւնը: Բայց եւ այնպէս ընդդիմադիրն էր վերջապէս կուզէին իմանալ եւրոպական պետութեանց մօտ իր կատարած գիմումներուն արդիւնքը: Կ'ենթադրէին որ ան վերջին խօսքը ըսած ըլլար անոնց: Ասիկա, յայտնի հակավեհիզելիստ եւ բարենորոգչական կուսակցութեան պետին՝ Պ Սթրադոօի հարցապնդումներուն առանցքն էր: Սր մը անիկա Պ. Կոնստանդին կը հարցնէր.

— Երբէք տ է որ դուք դաշնակից երկիրներու ներկայացուցիչներուն վերջին խօսքը ըսած ըլլաք.

Կոնստանդին կը լռէր:

— Կը հարցնեմ անգամ մը եւս, եթէ ունիք ըսելիք բան մը:

Կոնստանդին գլուխը կը դալ ձնէր եւ կ'սկսէր զբաղուի իր համբիշտով որմէ երբեք չէր բաժնուեր:

Սպասողական դրութիւնը, թէ ճակատի վրայ և թէ
 քրկրի մէջ, կը վհատեցնէր բոլորը, իսկ տնտեսական
 դրութիւնը որ օրըստօրէ կը վատթարանար, Յունաս-
 տանը կործանումի կը մօտեցնէին: Պէտք էր բան մը ը-
 նել վերջապէս, մանսուանդ որ Կունարիս 15 միլիոն ըս-
 թերլինի փոխառութիւն լը կ' քելու իր ճամբորդութենէն
 ձեռնունայն կը վերադառնար Եւրոպայէն: Ճար չկար,
 կամ զինուորացրուում և կամ պարտաւորիչ փոխառու-
 թիւն:

Ելքը, որուն յանգեցաւ Պ. Բրոդորաբատաքիոյ
 հարցը կը լուծէր: Օր մը, Երեսօխոխանական Ժողովին
 ամպիոնին վրայ տն գրպանէն կը հանէր 100 տրախմինոց
 մը եւ մկրատի հարուածով մը երկուքի կը բաժնէր զայն:
 Կը բացատրէր յետոյ որ ասկէ վերջ, դրամանիշին այն
 մասը որ Եորկիոս Սթավրոսին պատկերը կը կրէ, պիտի
 արժէ 50 տրախմի և պիտի մնայ շրջաբերութեան վրայ.
 միւս մասը, թագաւորական զինանշանով զարդարուած,
 պիտի ըլլայ արժեթուղթ մը որ Ազգային Դրամատունը
 զետեղուելով ի հաշիւ գանձին, հարիւրին վեց տոկոս
 մը պիտի բերէ: Անշուշտ, կաւելցնէր նախարարը, հասա-
 րակութիւնը իր դրամին կէսը պիտի կորսնցնէ բայց այս
 գործողութիւնը պետութեան պիտի ապահովէ մէկ ու կէս
 միլիարի գումար մը որուն պէտք ունի:

Ժողովը, ապահար այս բացատրութիւններէն, քահ
 քահ մը փրցուց սրահին մէջ:

— Մի խնդաք, բացականչեց նախարարը, խնդիրը
 բաւական լուրջ է: Վայրկեան մը, խնդրեմ, և ես ձեզ
 կը բացատրեմ առպւելութիւնները:

Պ. Բրոդորաբատաքիս կապացուցանէր քանի մը բա-

ռով, որ տրախմիին երկու մասերուն յարմարութիւնները անտեսական հարցը շատ դիւրին եւ արագ կերպով կը կարգադրէին: Կը բացատրէր ան թէ այլեւս պէտք ալ չը կայ օտար հորիզոններու դուռը ամի առնել ալ մկրատի՝ քանի մը հարուածներով մէջտեղ բերել փոխառութիւնը: Մնաց որ արդէն, կըսէր ան, գրամանիշերու նոր տպագրութիւն մը խոշոր ծախքերու կը կարօտի եւ տրախմիին արժէքը կոտորելու կը ծառայէ: Փոխառութեան սոկոսը հարստութեանց վրայ դրուած տւերքով պիտի գոցուէր ու դրամատունը պիտի դրուէր: Ժողովը լուսաբանուելով քուէարկեց առանց խնդալու:

Բռնի փոխառութիւնը Եւրոպայի եւ Թուրքիոյ պատասխան մըն էր որ միեւնոյն ժամանակ կը հասկցնէր իւր Յունաստան ինչպէս կը մեկնէ Արեւելքի մէջ իր հետեւած քաղաքականութիւնը: Այդ միջոցը հնարաւորութիւն կուտար իրեն յառաջիկայ խորհրդաժողովին ճակատարաց ներկայանալու:

*
* *

Դաշնակիցներու յամառ անհաշտութիւնը դէպի Յոյները, ժողովուրդին մէջ յուսահատութիւն յառաջ բերած էր, որուն ժամանակ մը յետոյ կը յաջորդէր նշմարելի անվստահութիւն մը օրուան կառավարութեան հանդէպ: Ապրիլ 21ին երեսփոխանական ժողովին մէջ, բանաձեւի մը քուէարկութիւնը 9 ձայնէ տարբերութեամբ մը կ'անցնէր, իսկ ամիս մը յետոյ, ուրիշ խնդրի մը վիճաբանութիւնը 150ի դէմ 161 ձայնով կը փակուէր: Կունարիս, սրտէն զարնուած, բայց կառավարութեանէն երբեք չը հեռանալու հաստատ որոշումով, Բրոթօրաբատաքիօը առաջ կը քշէր, որ կը կազմէր նոր դահլիճ մը իբրեւ նախարարապետ, եւ որուն մէջ կը մտնէր Պալթաճիս եւ

Թէոտոքիո նախկին նախարարները: Աթրաքոս անմաս
չէր մնար այդ նախանձելի հիւրնկալութենէն ու կը վեր-
ցընէր ֆինանսական նախարարութիւնը:

Յոյսի ճառագայթ մը կ'սկսէր շողալ Ադդիկէի կա-
պոյտ երկինքին վրայ, մէկ կողմէն հանդիսատես ըլլա-
լով նոր նախարարական կազմին ու միւս կողմէն էն-
կիւրիէն ներքին գոտութեանց լուրեր հասնելով: Այդ
քաղաքին մէջ, նոյնիսկ ազգային Մեծ Ժողովին ծոցը,
տարակարծութիւնները յաճախ բաւական զօրաւոր էին,
պահ մը նոյնիսկ Մուսթաֆա Բեմալի մայրաքաղաքին մէջ
Իգդիհատականներու պետական մէկ հարուածին կըս-
պասուէր:

Յոյսի այդ նշոյլը երկար չի փայլեց: Բրօդրաբատա-
քիս կամ ուրիշ մը չէր կրնար փոխել կացութիւնը, որ-
քան ժամանակ որ Պալքաններու Արծիւը Թաթոյ էր
կամ Աթէնք, իսկ էնկիւրի ամէն անգամ որ կը խլրտէր
իր միջավայրը, ցոյց կուտար անողոք բռնեցք մը:

* * *

Յուլիս 26ին Բարձր Գոմիսար Պ, Աթէրկիատիս Փոքր
Ասիոյ ինքնավարութիւնը կը հռչակէր: Յոնիան ժամա-
նակէ մը իվեր բարոյապէս թէ նիւթապէս կազմ եւ պատ-
րաստ էր, վերջին կոմիտէութեան մը ղեկավարութեան
տակ: Աթէրկիատիս Աթէնքէն նշանի մը կ'ապասէր այդ
կազմակերպութեան տալու համար իր պաշտօնական ո-
րոշում ընոյթը: Բրօդրաբատաքիս լրջօրէն կը հետեւէր
դէպքերուն եւ իր լոնտօնի, Փառիզի ու Հռոմի ներկա-
յացուցիչները գիտակ պահած էր այդ իրողութիւններէն:
Կ'ապասէր ուրեմն յարմար առիթի մը, որ հուշացաւ: Երե-
ւի եւրոպական մայրաքաղաքներու իր ներկայացուցիչ-
ներն ալ համամիտ էին սկսուելիք շարժումին:

Մրագիրը երկու անշատ մասեր կը պարունակէր. մէկուն թիրախը Փոքր-Ասիոն էր, իսկ միւսը Կ. Պոլիսը: Միևնոյն հարուածով Բրտորաբառաքիս կը մտածէր ազատել թէ մէկը և թէ գրաւել միւսը: Հարուածը յանդուգն էր որ յաջողեցաւ կիսով ու ժամանակի մը համար:

Յուլիս 25ին Սթէրկիատիս հրահանգ կ'ստանար ծրագրին առաջին մասը գործադրելու համար: Յաջորդ օրին քնաւարութիւնը (սմինա) յայտարարուած էր, նոր պետութիւնը պիտի կազմուէր 1897ին Կրէտէի ստացած իշխանութեան ձեւին վրայ: Ան կը բաժնուէր նահանգներու և արուարձաններու. Իզմիր, Էտրէմիս, Պերկամա, Մանիսա, Էօտէմիշ և Սէօքէ՝ Մէանտրի հովիտին վրայ այս գրաւուած շրջանին մէջ: Սպասելով որ Յոնիական պետութեան պետը որոշուի, որուն ընտրութիւնը կը մտածէին իշխան Նիքոլայի վիճակեցնել, Բարձր-գումիսարը պիտի կատարէր այդ պաշտօնը: Իզմիրի մէջ պիտի գումարուէր ժողով մը որ պիտի որոշէր հաշտութեան պայմանները Թուրքիոյ հետ:

Իրերու այս զրութիւնը ապահովելու համար, բանակը պիտի նահանջէր, ռազմական որոշ կարեւոր կէտերու վրայ զոր այնպէս մը պիտի ամրացնէր որ քէմալական բանակին բոլոր յարձակումները անվտանգ վիճակի մը պիտի վերածուէին, ինչ որ հնարաւորութիւն պիտի տար կառավարութեան աշունէն առաջ հաշտութիւնը կնքելու: Բայց զգայացունց դէպքը, մինչ այդ, Պոլսոյ վրայ յունական զօրաբաժինի մը յառաջխաղաղումը եղաւ: Լոնտոնի, Բարիզի և Վոսմի դահլիճները, արտաքին գործոց նախարար Պ. Պալպաճիի կողմէ կը անդեկացուէր: «Լըբեւելքի անլուծելի կացութեան վերջ մը տալու համար, կ'ըսէր նախարարը, յոյն կառավարութիւնը եկաւ այն եզրակացութեան որ Օսմանեան Կայսրութեան մայրաքաղաքին գրաւումը հաշտութեան կնքումը պիտի փութացնէ»:

Անվիճելի էր որ Պօլսոյ գրաւումը անշափելի վրդու-
շում մը պիտի յառաջացնէր թրքական շրջանակներուն
մէջ, տրուած ըլլալով որ հոն օսմանեան բոլոր հնու-
թիւնն ու սրբութիւնները կը դանուէին և մանաւանդ
լրջօրէն պիտի սարսուէր քէմալական աշխարհը՝ անդրա-
դառնալով որ Պելիս գանուող թրքութիւնը յունական
սուրիներու սպառնալիքին տակ պիտի մնային :

Թրքական ու է ոյժ գոյութիւն չունէր ճակա-
տելու համար, բայց ահա ֆրանքօ-իտալական միացեալ
զօրաբաժինները, անգլիացի զօրավարի մը հրամանատա-
րութեան տակ, կը կասեցնէին հելլէն ոյժերը : Եւ ըստ
անգլիական նախարարապետին խօսքերուն, «Դաշնակից-
ները թրքօ-յունական կռուին ամբողջ տեւողութեան
չեզոքութեան իրենց դիրքէն չը շեղելու համար, անշար-
ժութեան կը մատնէին յունական բանակը Պօլսոյ առ-
ջև» : «Եթէ մենք Պոլսոյ մէջ չի գտնուէինք, կը շարու-
նակէր ան, յոյները շատոնց հոն պիտի ըլլային և հետե-
ւաբար կարելի չէ ըսել որ մենք ի նպաստ յոյներու
դաշնադիր մը կը պատրաստենք» :

Գ: ՄԱՍ

ԿԱՐՄԻՐ ՆԱՀԱՆՋԸ

Մինչ դաշնակիցները կը զմայլէին Մարտ 26ի իրենց յուշագրին յառաջ բերելիք արդիւնքներսն Վրայ, որոնք Վենետիկի խորհրդածողովին մէջ իրենց վերջնական ձեւը պիտի ստանային, մինչ լաւատես մամուլը Բարձր-գոմիսար Սթէրկիատիոսի Փաքր-Ասիոյ համար յայտարարած ինքնօրինութեան առաքելութիւններէն կը ձառէր, թուրքերը Օգոստոս 27ի յարձակողականը կը սկսէին: Յանկարծակիի եկած, յունական բանակը երկու ճիւղերու բաժնուած, նահանջի ճամբան կը բռնէր, մին բռնելով Իզմիրի, իոկ միւսը Պրուսայի դիժը: Այս խօլական փախուստին մէջ, Կոստանդինի կառավարութիւնը քրիստոնեայ փոքրամասնութիւնները դաշնակիցներու փորձուած դթութեան կը յանձնէր: Սթէրկիատիոս նաեւ մը Վրայ կ'ապաստանէր յառաջ բերելով իսկական բանիք մը: Լքուած ինքն իրեն, դժբախտ քաղաքը մինչև Սեպտ. 7 հանդարտ երեւոյթ մը պարզեց, հանդարտութիւն մը որ մահաօարսուռ մտավախութենէ յառաջ կուգար: Զին Նուրրէտտին փաշայի բանակները քաղաք կը մտնէին և կ'ուղղուէին հայկական թաղը: «Ահա անոնք»: Այս եղաւ ահազանդի կոչը, եղեռական իր լակոնական ձեւովը, որ մահուան մը տխրութեամբ տարածուեցաւ քաղաքին մէկ ծայրէն միւսը: Քրիստոնեայ բնակչութիւնը թաղե-

բու եղեռնը և սարսափը տեսնելէ յետոյ, զիւային վաղ-
քով մը կը կուտակուէր քարափին վրայ, օգնութիւն
աղերսելով անփութօրէն խարսխած ռազմանաւերէն :
Նուրբէտտին փաշա հրամայեր էր որ զընթացի բլլայ
քրիստոնեայ ժողովուրդը : Յիսուն տարուան պատմու-
թիւն մը ցոյց կուտայ որ, թրքական բոլոր վանտալու-
թիւնները նոյն կանխազգուշական հրամանով կ'ը սկսէին :
Հիւպատոսարաններու կազմակերպած միլիա ոյժերը փա-
շային ապահովութեան խօսքին վրայ կը ցրուէին : Այսօր
միայն կը հասկցուի սակայն, որ եթէ հիւպատոսարան-
ները ապահովիչ լուրերով չօրօրէին ժողովուրդը, ամբողջ
քաղաքը ժամանակին կը պարպուէր ու բազմահազար
ընտանիքներ սղակիր ու թշուառ օրերու չէին վերածուէր-

Եթէ թուրքը ստեղծագործելու կարողութենէն զըր-
կուած է, բայց ատոր դէմ քանդելու և աւերելու ան-
չէջ ու անհատնում բնազդային յարմարութիւններ ունի :
Ամէն ջարդի կանոնաւոր ու կազմակերպուած կողոպուտ
մը կը յաջորդէ : Քաղաքը կրակի տուին իրենք՝ թուր-
քերը — և ոչ թէ քրիստոնեաները — մինչև ամենամոռ-
ցուած անկիւնը, կողոպտելէ յետոյ բոլոր բնակարան-
ներն ու վաճառատունները : Երբ այդ շահաբեր գործով
զբաղուած էին, հովը թրքական թաղամասին ուղղու-
թեամբ կը փչէր : Սպասեցին որ հովը փոխէ իր ընթաց-
քը : Մտրակուած բոցերէն, ժողովուրդը դուրս կուգար
իր թաքստոցէն ու փողոցին մէջ ձիաւորներու զնդա-
կով կը մահանար : Հապա թուրք խաթամուժը... կա-
ցինով, մուրճով, սղոցով, դաշոյնով, երկաթով, վերջա-
պէս բիրտ առարկայով մը ինկեր էր քրիստոնեայ բազ-
մութիւններու վրայ : «Ջարդը ընդհանուր էր, կը գրէր
«Թայմ»-ի թղթակիցը : Իզմիրը սպանդանոցի իսկական
պատկերը կը ներկայացնէր : Դիակները, յաճախ անդա-
մահատուած, կը սփռուէին դետնին վրայ, փողոցներուն

մէջ, արգիլելով նոյնիսկ շրջագայութիւնը: Հայերը, որոնք եկեղեցիներու մէջ կ'ապաստանէին, ողջ ողջ կը հրկիզուէին, դեռաւոր ազնիւները կը սղծուէին ու կը ջարդուէին».

Ըստ յարգուած սովորութեան, նախ կը սկսէին հոգեւոր հովիւներու կաշանաւորումը: Քաղաքին գրաւումէն կէս ժամ առաջ, իտալացի հարիւրապետ մը՝ հայր Սքակլիարինօի ընկերակցութեամբ, յունական առաջնորդարանը կ'երթար ու կը խնդրէր տեսքոտ Խրիսոստոմոսէն որ ապաստանի ֆրանսական հիւպատոսարանը: 20 ֆրանսացի նաւազներ կը հետեւէին իտալացի սպային: Խրիսոստոմոս կը մերժէր ու կը նախընտրէր չը հեռանալ իր հոտէն: Ծիշտ այդ պահուն, կառք մը կանգ կ'առնէր դրան առջեւ և թուրք սպայ մը, երկու սուլնաւոր զօրքերով, կը հրամայէր Խրիսոստոմոսին ընկերանալ իրեն: Կառքը կ'ուղղուէր մեծ դօրանոցը: Ֆրանսական ջոկատը հեռուէն կը հետեւէր գնացքին: Խրիսոստոմոս Նուրրէտին փաշայի առջեւ հանուելով, վայրկեան մը յետոյ անոր հետ կ'երեւէր պատշգամբին վրայ, ուրկէ փաշան վայրը հաւաքուող թուրք խաժամուծին կ'ըսէր «Զեղ կը յանձնեմ այս մարդը, եթէ լաւ վերաբերուած է ձեզի հետ բարի վարուեցէք իրեն հանդէպ, իսկ եթէ դէշ վերաբերուած է փոխադարձեցէք»: Այս բառերուն վրայ ամբօխը կը թափէր տեսքոտին վրայ, կը քաշքշէր կը տանէր դիմացի փողոցին մէջ, ուր իրեն կը հազցնէին ճերմակ շրջազգեստ մը: Հարուածին մէկը միւսին կը յաջորդէր, կը զարնէին ինչ որ ձեռք անցնէր, կը փետտէին մօրուքը, կը կտրատէին քիթը, ականջները, շրթունքները, մատները և տանջանքը կը վերջանար անդամահատումով: Ֆրանսացի նաւազները կը դիտէին այս տեսարանը: «Անոնք իրենք իրենցմէ ելած, կը սլաւաբանէին ականատեսս վկայ սը, կը դողալին ուղղակի բարկութենէ,

բայց սպան, որ անոնց կը հետեւէր, ատրճանակը ձեռքէ կ'արգիլէր միջամտութիւնը: Այդ էր հրամանը»:

Տարանջատուած վերաշինութեանց խնդրին շուրջ՝ դաշնակիցները նուազ անհամաձայն չէին իրենց արեւելեան քաղաքականութեան մէջ: Ընդ հակառակը ամենակատարեալ ու բացարձակ համերաշխութիւն կը տիրէր թրքո—գերմանո—պօլշէվիկներու մօտ: Եւ մենք տեսանք թէ ինչպէս թուրքերը առաջ կը քշուէին Լոզանի խորհրդաժողովին մէջ, պաշտպանելու համար յաջորդաբար ուսերու, գերմանացիներու և իրենց շահերը: Զարմանալին ու միանգամայն հուալին հոն է որ անոնք ուշադրութեամբ հետեւելով դաշնակիցներու ներքին տարակարծութեանց բոլոր դարձուածքներուն, իրենց պահանջները կը ներկայացնէին այնպիսի պահու մը երբ անդլիացի, ֆրանսացի կամ իտալացի պատուիրակները պատէ պատ պատասխաններու ու պաշտպանողականներու կը դիմէին ու կը բաւականանային պակցնելով որ այդ խնդրի մասին իրենց համապատասխան կառավարութեանց նորագոյն հրահանգներուն պիպի սպասեն:

Թուրք Ազգային Մեծ Ժողովը միանգամայն թէ թափերական և թէ դիւանագիտական խաղեր կը խաղար իր բոլոր բանակցութիւններու ընթացքին: Կազմուած ըլլալով լեռնցի լազերէ, քիւրտերէ, անատօլացիներէ — մեծաւ մասամբ անգրագէտ — և հօճաներէ, այդ ժողովը մինչև վերջը ներկայացուցիչը եղած է մարդկային ամենամոլեռանդ և ամենայետամնաց դիմաբոլոր տիպարներուն: Իր մէջ կը պարունակէ նաև իթթիհատականներ, բայց իրականութեան մէջ անոնք ոչինչով կը տարբերին աղգայնականներէն:

Ամէն անգամ որ Լոզանի վիճարարանութիւնները դժուարութեան մը բաղխէին Ըսմէթ փաշա, դիւանագիտական ճարտար խաղի մը կը դիմէր ու զառնալով

Լորտ Քրրզընին և Պ. Պարէրին կը թախանձէր իրենցմէ
չատ չը սնդեւ այդ կէտին վրայ, թուրք ծայրայեղներու
դիւրագրողութիւնները խնայելու համար: Էականին
մէջ սակայն, յիսուն տարուան պատմութիւն մը կայ ուր
մենք անթիւ անգամներ տեսած ենք թէ թրքական ժողովներու
և խորհուրդներու բոլոր թեւերը, աջ, կեդրոն
թէ ձախ, խորքին մէջ միեւնոյն թուրքն են կարմիր ու
համանման գլխանոցով: Իսկ իրենց Եւրոպայի ներկայացուցիչները,
ուսումնասիրած ըլլալով օտարներու նախասիրութիւններն ու
դիւրագրածութիւնները, բոլոր սալօններու և «հալ»երու մէջ
այնպէս ձեռնհասօրէն կը հմայեն իրենց ունկընդիրները որ
կարճ ժամանակի մը մէջ չես
դիտեր ինչպէս թրքասէրներու պատկառելի լէզոն
մը կ'ստեղծեն: Կը պատմեն որ ժամանակին թուրք
նախարար մը Եւրոպայէն վերադարձին կը պարծենար
Ֆրանսացի երեսփոխանի մը կիներ մօլորեցուցած և անկէ
քաղաքական գաղտնիքներ կ'որդած ըլլալու համար. իսկ
կառավարութիւնը, իբրեւ վարձատրութիւն այդ տիկինին
կ'ուղարկէր ազամանդակուռ մանեակ մը:

*
* *

Քանդելու համար այն պատուարները որոնք
թուրքիան կը բաժնեն Թրակիայէն, աղգայնականները
ամէն գնով կ'աշխատին նոր կռուան մը ստեղծել հոն:
Այդ վայրերուն քրիստոնեայ բնակիչները մեկնած ըլլալով
ընդարձակ տարածութիւններ ամայացած են, ինչ որ
լուրջ մտավախութիւն կը պատճառէ Էնկիւրիի ղեկավար
շրջանակներուն: Դիւանագիտական հմտութեան տեսակէտէն,
այնպէս ինչպէս առաջարկուած է թուրքերու կողմէ
խոստմնալից չէ: Ֆէթհի պէյ փոքրամասնութիւններու

հարցն ալ մէկ հարուածով լուծելու՝ բայց մանաւանդ
թրակիան թուրքերով լեցնելու համար Լօզանի խորհրդա-
դատողովին մէջ յանկարծ կ'առաջարկէ որ Յոյներն ու
թուրքերը փոխանակութեան ենթարկեն իրենց կրօնա-
կիցները։ Այդ հաշուով 350,000 մահմէտականներ պէտք
էին թողուլ հելլէնական հողը և անցնիլ թուրքիայ։ Իր
այս առաջարկին մերժումին հաւանականութեան ի դէպ
Ֆէթհի պէյ չէր մոռնար աւելցնելու «որ եթէ այս պա-
հանջը նկատի չառնուի մենք չը պիտի կրնանք սլաւաս-
խանատու ըլլալ այն յոռի արդիւնքներուն համար որոնք
հաւանաբար ուրիշ տեղեր գործուին»։ Այս յայտարարու-
թիւնը զօրութեամբ կը հասկցնէր որ եթէ թուրքիոյ մէջ
մնացած յոյները չը հեռանային իրենց տուներէն տեղն
ու տեղը պիտի ջարդուէին։ Գուցէ և թուրք նախարարին
ինդիւրը այս կերպ լուծելու մէջ, կար և ուրիշ դրդա-
պատճառ մը, այն՝ որ շուարումի մատնել արդէն այլա-
պէս հոծ դադթականութեան մը բազմահազար կարիք-
ներով կլանուած Յունաստանը։ Բայց ատելութեամբ լե-
ցուն այդ սրամտութեանը մէջ, թուրքիայ կը մոռնար թէ
այդ դաշոյնին շեղփը այնքան ճկուն է որ թեքուելով
գուցէ կտրէ իր ձեռքերը՝ ստեղծագործ աշխատանքին
ջիղերը։

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ԷՆԿԻՒՐԻԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆՑ ՄԷՎ ԶՈՒԳԱԿԾԻՈՐ

Անդոհանքը մեծ էր Յունաստանի մէջ բանակին անյաջողութեանց առաջին լուրերուն: Հակառակ գրաքննութեամբ չեղօքացուած ըլլալուն, Աթէնքի բնակչութիւնը չուշացաւ դաժան իրականութիւնը իմանալու: Փախստական զինուորներու խումբեր, հակառակ զինուորական հրամանին, Փիրէա իջած էին և խումբերով կը բարձրանային թաղերու մէջ, ցոյցերով և կառավարութիւնը պատասխանատու բռնող աղաղակներով: Կը պռռային. «Անկցի՛ Կոստանդինը, կեցցէ՛ Վենիզելոսը»: Պարտութեան այս ջախջախիչ փաստին կ'աւելնար դառն աեսարան մը որ կացութիւնը ալ աւելի ծանրակշիռ կը դարձնէր: Բռնագրաւած նաւեր Մունիճիքարափին վրայ հազարաւոր գաղթականներ կը թափէին, բայց ասիկայ ամբողջ հելլենական ծովեղերքին վրայ իջնող ալիքին մէկ մասն էր: Թայտրոն թէ սինէմա կը գոցէին իրենց դռները: Բանակաւորները կը լռէին և Բրոթորաբատաքիսի դահլիճը, ընդհանուր անտարբերութեան մէջ կը քաշուէր հրապարակէն: Թաղաւորը իշխանութիւնը կը վստահէր Պ. Քալօկէրօքուլոսին, որ անձնուիրութեան համար կ'ընդունէր դայն և Պ. Պուսիոսնու Թրանտաֆիլաքոսը: Իրեն աշխատակից կ'առնէր:

Պարզ է որ Կունաստան արդէն չատոնց յաղթանակի մասին չէր մտածեր: Զեղօքացուած իր զինուորական

ճիշդերուն մէջ, անտեսապէս քայքայուած և գիտակից իր անկարողութեան, ան ինքզինքը յանձնած էր կործանումի դահալէժ ընթացքին: Կ. Պօլոսյ վրայ քալելու իր չարաշուք փորձին ձախողանքը ալ աւելի կնճռոտ էր կացութիւնը և այդ անելէն դուրս կրնար դալ, միայն և միայն, դաշնակիցներու պայմաններուն անյեղիօրէն անսալով:

Յանկարծական յարձակողականը ժամանակ չի թողուց այդ մասին մտածելու: Պարտութիւնը դրկեց զինքը միջամտութենէ մը՝ որ շատ դժուար հաւանականութեամբ մը, իր կրօնակիցներուն կեանքը և ինչքը կրնար փշկել և թշնամիին ալ պարտադրել բնականութեան յարգանքը: Դէպքերէն շլատուած դաշնակիցները դործերը թողուցին իրենց դնացքին: Կոստանդինի դահն ալ չի դիմացաւ այդ հոսանքին, անադմուկ կքեցաւ: Զինուորականի մը՝ գնդապետ Բլասթիրասի նախաձեռնութիւնը ծայր տուաւ շարժումի մը: Անծայնօթ մը չէր ան, ընդհակառակը ամէնուն ծանօթ էր 1917 Սելանիկի բանակին մէջ ունեցած իր գործունէութեամբը, որուն կազմակերպիչներէն մին էր եղած: Իր մեծերը կը գնահատէին անոր զինուորական արժէքը: Ուշաքի, Ալաշէհիբի և Չէշմէի մէջ քաջարար կռուելէ յետոյ, իր զինուորներով 7 Նոյեմբերին (հ. տ.) Քիոս կը հասնէր, իսկ դրացի կղզիին՝ Միտիլլիի մէջ անթիւ զինուորներ կը գտնուէին որոնք գնդապետ Կոնաթասի հրամաններուն ենթարկուած էին: Երկու ղեկավարներու միջև համաձայնութիւն մը դոյացաւ և անոնք որոշեցին, իրենց հաշուոյն վերստեղծել 1909 յեղափոխական շարժումը, որուն մանրամասնութիւնները ուսումնասիրեցին նաւատորմի սպաներուն հետ միասնարար և համախորհուրդ: Հսկայ փոխադրանաւեր բոնադրուուեցան և 20,000 զինուոր ցամաք ելաւ Լաւրիօնի վրայ: 13ին առաջին ազդարարութիւնը ուղ-

դուած էր նախարարներուն: Սաւառնակներ Աթէնքի վրայ
թռչելով յայտարարոնթիւններ կը նետէին, որոնցմով բա-
նակն ու նաւատորմը, թագաւորին անմիջական հրաժա-
րումը կը պահանջէին: Լուրը կայծակի արագութեամբ
տարածուեցաւ Աքրօքօլէն Լիքամիտոս, միևնոյն օրը
վերջնագիրը մը կը հրահանգէր թագաւորին հրաժարիլ
դահէն, իր տղուն Եօրկիոսի յաեճնելով զայն, լուծել
երեսփոխանական ժողովը, և իշխանութիւնը յանձնել
այնպիսի անձնաւորութեանց, որոնց անցեալը ազգին ու
դաշնակից պետութեանց վստահութիւնն ներշնչէր: Իսկ
երկրին շահերը հաշտութեան խորհրդածողովինմէջ պաշտ-
պանելու դերը կը յանձնէին Պ. Վենիզէլոսի: Սաւառ-
նակներու թռուցիկները ամբողջ ներքին գաւառներու
մէջ տարածուած ըլլալով հակակոստանդինեան շարժումը
մեծ համեմատութիւններ ստացեր էր և ամբողջ բանակը
համակեր: Վերջնագիրը ստացուելուն, արքայական տան
խորհուրդը արտակարգ նիստ մը գումարեց կացութիւնը
քննելու համար: Բայց նախ քան որոշման մը յանգիլը,
յարմար դատած էին զօրավար Բարուլաքը բանակցու-
թեան համար Լավրիոն դրկել: Մինչ այդ, պալատը ստի-
պողականօրէն պատասխանի մը առջև կը դրուէր, և հրա-
ժարումը ուշանալով Բլասթիրաս հեռագրական գործիքին
գլուխը անցած անձամբ բացատրութիւններ կը պահան-
ջէր Պ. Դրիանտաֆիլաքոսէն: Պատասխանը կը հաղորդէր
որ թագաւորը կ'ընդունէր հրաժարիլ և յաջորդ օրը՝ 14ին
գահաժառանգ իշխան Եօրկիոս, Պելկրատէն վերադառնա-
լով իր հօրը կը յաջորդէր:

Մինչ այս գործողութիւնները տեղի կ'ունենային,
Յեղափոխական կօմիտէն բաղկացած Բլասթիրաս, Կոնս-
դաս գնդապետներէ եւ ծովային հարիւրապետ Փօքասէն,
ոտք կը դնէր Բիրէա, իսկ անդին, Լավրիոնէն յեղափո-
խական բանակը երգելով կը քալեր մայրաքաղաքին

վրայ: Զանգակները կը հնչէին երկար ու անվերջ, արհեստաւորներու միութիւնը, դպրոցներու աշակերտութիւնը, համալսարանի ուսանողները և բազմահազար ամբոխ մը, հսկա իրգեհոն մը կազմած յաղթական ու անբասիր հայրենասէրները դիմաւորելու կերթային: Պահ մը մոռնալով այն անչափելի աղէտը, որ հայրենիքին դռները կը զարնէր, ամբողջ քաղաքը հրճուանքով կը հաւատար որ այդ բոլոր մը քաջերը պիտի կրնային փրկել զայն ու սրբել անոր ճակտին քսուած արատը:

Սրտայոյզ տեսարան մըն էր. ամենախառնաժամանակները կը փռուէին ձիով մը առջև որ Բլասթիրասը կը կրէր, համբուրելու համար անոր ոտքերը: Նա կը գոչէին, կը պոռային «Քրսիտոս Յարեա՛ւ, լաւով եկար ո՛վ գեղադէմ սև ձիաւոր, մեր ազատարարը եղիր, կեցցէ՛ բանակը, կեցցէ՛ Վենիզելոս»:

Խանդավառ ամբոխին կողմէ ամէն վայրկեան ընդմիջուած ճառի մը մէջ, գնդապետ Բլասթիրաս կը յայտարարէր որ, Յեղափոխութիւնը առժամանակեայ իշխանութիւն մը պիտի ըլլայ, մինչև որ երկրին արտաքին ու ներքին թշնամիներու վտանգը հեռացուի: Հայրենիքին կործանման ու փոքրասիական աղէտին պատաւիանատուները պիտի հետապնդուէին և ի պահանջել հարկին նոյնիսկ մահուամբ պիտի պատժուէին: Այս յայտարարութիւնը հետեւեալ օր «Սինտաղմայի» հրապարակին վրայ հաւաքուած զանգուածային ամբոխի մը կողմէ կը նուիրականացուէր ըստ «մահ վատերուն, մահ մատնիչներուն» աղաղակներով կը թնդացնէր օդը:

Ոյդ ցոյցէն յետոյ, հետեւեալ բանաձեւը ծափահարութեամբ կ'ընդունուէր.

1. — Հելլէն ժողովուրդը իր բացարձակ համամտութիւնն ու յարումը կը յայտնէ Յեղափոխութեան և կ'ընդունի անոր ազգային լարենորոգչական ծրագիրը.

2. — Կը յայտարարէ որ, Կոստանդին Թագաւորին գահընկէցութիւնը կատարուած իրողութիւն մըն է, Էվերաքննութեան որ և է ապագայ փորձ անկարելի համարելով:

3. — Կը թելադրէ որ անմիջապէս վերահաստատուի բարեկամական այն կապերը զոր Յունաստան ունէր դաշնակիցներուն հետ վերջին աղէտներէն առաջ:

4. — Իր անվերապահ համակրութիւնն ու խորունկ սուգը կը յայտնէ Թրակիոյ և Փոքր-Ասիոյ գաղթականութեան:

Այս միջոցով փոքրաւիական աղէտին և ազգային փլուզումին պատասխանատուններուն մահաւճիւղը կը կնքէր և իրօք ամիս մը յետոյ տեղի կ'ունենային Կուտիի գնդակահարումները: Իշխան Անտրէն ալ, որ ամբաստանուած էր Զօր. Բանկալոսի հրամանները չը գործադրելու յանդգնութիւնով, քիչ մնաց որ Կուտիի գնդակները ճանչնար, եթէ յարմար ըսուէին չը հասնէին արտաքին միջամտութիւնները:

* * *

Թրքո — Հելլէն կռիւներուն հետաքրքրաշարժ մէկ սնկիւնը, երկու երկիրներու քաղաքական գործերուն մէջ տասն հինգ տարի է ի վեր դիտուած զուգորդութիւնն է:

Արդարեւ, այդ թուականէն առիւն, կը տեսնուի որ, թրքական շարժումի մը յունական գործողութիւն մը կը յաջորդէ, կարծես նախաձեռնութեան պատիւը բոլորովին մէկուն կողմը չը ձգելու համար: 1908ին Սելանիկի պահակազօրքը քանի մը յեղափոխական թուրք սպաներու հրամանատարութեան տակ Ապտիւլ Համիտի գահընկէցութիւնը կը պահանջէր, զայն անուանելով բռնակալ ու

հայրենադաւ Քանի մը ամիսներ յետոյ, Աթէնքի պահա-
կազօրքն ալ կը կեղծէր այդ շարժումը և ցոյցեր կը կա-
տարէր Նորկիոս Ա. թագաւորին դէմ, զայն թուլամորթ
ու վախկոտ բռնեցող անուանարկելով: Մենք այս գրքին
մէջ տեսանք թէ Յոյները Իզմիրի շրջանին մէջ ապստամբ
իշխանութիւն մը կ'ուզէին ստեղծել՝ Վենիզելոսի հրա-
մաններուն տակ, յար և նմանը էնկիւրիի կառավարու-
թեան: Այս երկու ազգերու քաղաքական կեանքին չի
հասկցուած մէկ գուգակչուն վերջին մէկ օրինակն ալ
տեսանք քանի մը ամիսներ առաջ: Թուրքերը մէկ օրէն
միւսը անսպասելիօրէն սուլթանը հեռացուցին երկրէն և
հանրապետութիւն հռչակեցին: Յոյներն ալ Կոստանդինի
վերջին մնացորդը՝ Նորկիոս Բ. թագաւորը չեղօքացնելով
ստիպեցին զայն որ արտառահման անցնի Այժմ, անոնք
հանրապետական վարչաձեւի կը ձգտին, թէպէտ և այնքան
ալ հեշտ գործ մը չըլլայ այդ՝ հելլէններու համար:

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ «ՆՈՐ ՕՐ»Ի ՀՐԱՑԱԲԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1.— Մատենադատ Գրառաստան	6 տրխ.
2.— Վիպականեր, Մօքաօան	2 »
3.— Զմիւռնահայ Կեանքը (Ահաւոր փլուզումը)	10 »
4.— Աթէնքէն Էնկիւրի	6 »

ՄԵԾԱՔԱՆԱԿ ԳՆՈՂՆԵՐՈՒ ՄԱՍՆԱԻՈՐ ԶԵՂԶ

ԳԻՆ 6 ՏՐԱԽՄԻ

Հառցէ՛

Գրատուն «Նոր Օր»

16, Օտոս Բիրիբլէս, 16

Աթէնք